

Byråkratenes, politikernes og den bergenske patriotismens sykehus

Morten Hammerborg, Teemu Ryymin

Veien til Haukeland: Haukeland universitetssykehus 1912–2012

Bergen: Fagbokforlaget, 2019

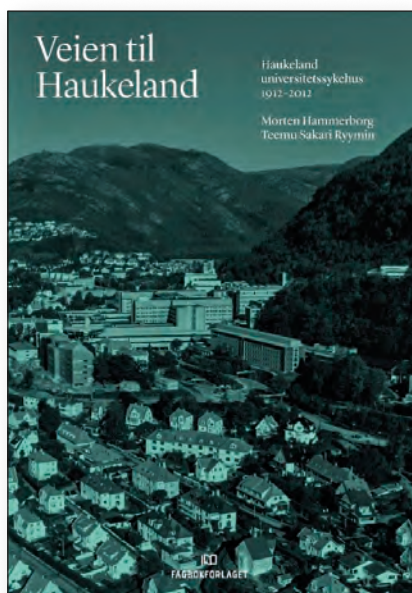
552 s.

ISBN 978-82-450-2416-6

Michael 2021; 18: 402–7.

Det er ikke vanlig at forfattere av historiske oppdragsverk markerer et program for arbeidet – i det minste ikke så tydelig som i denne boka. Teoretiske refleksjoner kan være svært fruktbare, også i historiske framstillinger ment for andre enn fagfolk. Ulempen er sjølsagt at det er mer krevende å skrive teoretisk for allmennheten. Man må kunne sitt stoff mye bedre for å kunne skille ut hva som gir mening. Det er ikke et stort problem for Morten Hammerborg & Teemu Ryymin. De er erfarne helse- og medisinhistorikere. De kjenner sin litteratur og sin teori. Her dreier det seg ikke om mer eller mindre teori, men om et uvanlig eksplisitt valg av ståsted og vinklinger. I Haukeland-boka går de hardt og nær sagt dogmatisk ut og erklærer at de vil fjerne seg fra en systemorientert sykehushistorie og satse på et lokalisert perspektiv. Med det lener de seg på de kjente amerikanske historikerne Mark Micale og Günter Risse, som har gjort seg til talsmenn for at sykehusets historie skal skrives ut fra sine egne, lokale forutsetninger.¹ Alt for ofte har sykehushistorie (og for så vidt andre former for historie) blitt skrevet ut fra skjemaer knyttet til kjente og aksepterte utviklingstrekk, der det lokale framstår som varianter av mer eller mindre fastlagte strukturer. Hvordan

1 Micale MS. The Salpêtrière in the age of Charcot: an institutional perspective on medical history in the late nineteenth century. *Journal of Contemporary History* 1985; 20: 703–31. <https://doi.org/10.1177/002200948502000411>; Risse GB. *Mending Bodies, Saving Souls. A History of Hospitals*. New York: Oxford University Press, 1999.



forholdt legene i Stavanger seg til framveksten av bakteriologien? Hvilke endringer kom i Molde som følge av antibiotika, eller innføringen av enhetlig ledelse? Hvordan ble *New Public Management* praktisert i Lofoten? Dette er uinteressant, mener Hammerborg & Ryymin. De systemorienterte vinklingene gir ikke plass for de lokale perspektivene. De skjematiskke strukturene tåkelegger beskrivelsen. Hammerborg & Ryymin vil plante skriveredskapene sine trygt innenfor Bergen og skrive Haukelands historie ut fra Haukelands egne forutsetninger. Modellene får være. Klarer de å gjennomføre prosjektet? Nei. Er det likevel vellykket? Ja.

Glimrende sykehushistorie

Haukelands historie er ingen tradisjonell jubileumsbok til 100-årsjubileet, sett bort fra tittelen. Det er en fortelling om utviklingen av sykehusvesenet i Bergen fra midten av 1700-tallet, fra sykehuset som ble anlagt i et nedlagt tobakksspinneri i utkanten av Bergen, til den foreløpig siste utbyggingen av den gigantiske betongkolossen på Haukeland, svært langt fra sentrum – med 12 000 ansatte i 2019. Det er et ambisiøst prosjekt, som ikke bare dreier seg om at boka er diger. Det har ikke vært skrevet mye sykehushistorie om enkeltinstitusjoner i Norge, av faghistorikere. Dette er med god margin den beste.

At forfatterne har valgt å starte med 1700-tallet viser ambisjonsnivået. Slik legger de fram forutsetningene for opprettelsen av det nye sykehuset på et jorde på Haukeland i 1912, langt utenfor byen. Allerede her får vi tak i to av de sentrale motivene i fortellingen: at framveksten av et moderne sykehus i Bergen framstår som en intens rivalisering med Kristiania eller Oslo, og at modellene likevel får styre framstillingen. Beskrivelsen av 1700-tallssykehuset på Engen preges eksplisitt – noe nær sjølsagt – av den mest ikoniske modellbyggeren av alle, Michel Foucault (1926–84), og hans framstilling av «den store innesperringen», altså framveksten av institusjoner med uklare rammer og intensjoner. De tidligmoderne sykehusene hadde mer oppbevaring enn behandling som formål. Som landets klart største by, var det opplagt at Bergen holdt seg med slike institusjoner.

Kampen mot hovedstaden

Da Bergen i løpet av 1800-tallet enda klarere ble Norges nest største by, ble byggingen av et nytt sykehus en vesentlig ambisjon. Forfatterne beskriver utvetydig og tankevekkende Haukelands særpreg som en kamp mot hovedstaden, der Rikshospitalet, og tydeligst Ullevål sykehus, var forbilder:

... og da særlig [Bergens] stilling som rikets deklaserte, men fremdeles nest største by. Det lå nemlig en ambisjon i byen om fremdeles å spille en viktig rolle i nasjonen og utgjøre et alternativt kraftisentrum til den fremadstormende hovedstaden. (s. 84)

Haukeland var inspirert av Ullevål på flere måter enn at den samme arkitekten var involvert. Men forfatterne markerer særpreget på en innovativ måte ved å vise at miasmeteorienes krav om mindre bygninger med god avstand – for å begrense smittefare, som hadde dominert på Ullevål – nå rundt 1912 ikke betydde mye lenger.

Samtidig legges det fram en annen, både sentral og universell modell som utgangspunkt for utviklingen av 1800-tallets sykehus og begynnelsen på sykehusets posisjon i helsevesenets utkant til dets absolutte sentrum: praktisering av aseptikk, antiseptikk og anestesi – grunnlaget for kirurgi, 1800-tallssykehusets kanskje vesentligste særtrekk – og profesjonaliseringen av sykepleie som forutsetning for det hele. Dessuten drøftes innsiktsfullt hvordan samarbeidet mellom staten og det som blir kalt velferdskommunen fungerte – noe som man vel kan si har ført til – og fortsatt fører til – at norske sykehus framstår med mer til felles enn det som skiller.

Haukelands særpreg

Det er like fullt liten tvil om at Haukeland sykehus har sine særpreg. Det som særpreger boka om Haukeland, er at sykdommer, pasienter, behandling og medisin er forbløffende fraværende – dog ikke helt. Hammerborg & Ryymin har selv sagt at dette er et bevisst og intendert grep for å oppfylle ambisjonen om en lokalisert sykehushistorie. Det er åpenbart en begrunnelse for at kampen for universitetet har fått en sentral plass i boka. Igjen er det rivaliseringen med Oslo som utgjør et ledemotiv og som en del av et bergensk program for å hevde seg mot hovedstaden. Framstillingen av de uendelige kampene og tautrekkningene – inkludert kalamitetene knyttet til det privat-finansierte Gades institutt som drev forskning midt i hardt pressete behandlingsregimer – viser hva forfatterne er laget av. De klarer simpelthen å konstruere en fortelling som er spennende og innsiktsgivende og som langt på vei representerer det genuint bergenske eller «haukelandske» perspektivet.

Noe litt annet blir det når Haukelands ansatte – og pasientene – blir beskrevet. Det er vanskelig å se at arbeidsplassen Haukeland framstår mer eller mindre lokalisert utover det nokså trivielle ved å fastslå at sykepleierne har vært og er kvinner. Kanskje var det tross alt et særpreg at sykepleierskolens ledelse aktivt motsatte seg opptak av menn, lenge etter at Norsk sykepleierskeforbund i 1950 skapte seg et kjønnsnøytralt navn ved å fjerne tre bokstaver. Sykepleiernes rolle som legens assistenter blir framhevet. Det blir også problemene med elevsystemet, der sykepleierelevne utgjorde billig arbeidskraft og ennå langt ut i etterkrigstida var knyttet til forestillinger om kallet. «Å skrive om pasienter og deres opplevelse av sykehusoppholdet er utfordrende», skriver forfatterne lakonisk. Så utfordrende framstår det, at pasientenes stemme langt på vei blir representert av et enkelt innlegg i «Haukelandsposten» i 1951. Der blir forholdene ved kreftavdelingen framstilt som bedrøvelige «(...) det som sannsynligvis var blant deres siste dager (...)» (s. 387). Langt spenstigere blir beskrivelsen av de knallharde diskusjonene rundt enhetlig ledelse som preget alle landets sykehus tidlig i 1990-årene. Det intense bråket rundt bioingeniøren Berit Wangensten Hatlevik som ble ansatt som sjef for Laboratoriet for klinisk biokjemi – foran en professor og overlege – er kraftfullt framstilt.

«Striden om protonsenderet var en klassisk Oslo–Bergen-konflikt» fastslår forfatterne på de siste sidene. Det dreide seg om strålebehandling av svulster og en konflikt som fant sted etter overgangen til foretaksmodellen i 2002 – og som ble avsluttet så seint som 2019. Beskrivelsen er et stykke på vei symptomatisk for Haukelands historie. Forfatterne skriver da også uten å legge fingrene imellom: «I nesten hele Haukelands historie har Oslo, og da fremfor alt Rikshospitalet, utgjort sykehusets signifikante andre.»

Et uvanlig vellykket prosjekt

Slutten på tilværelsen som selvstendig institusjon og begynnelsen på livet som del av et statlig helseforetak betegnet sjølsagt en ny æra for Haukeland – men det var en skjebne som alle landets sykehus måtte finne seg i. Måten dette blir beskrevet i «Veien til Haukeland» viser hvor vanskelig programmet til Morten Hammerborg & Teemu Ryymin har vært. Kanskje ble det en annen bok enn pretensjonene tilsa. Det betyr ikke mye, i den store sammenhengen. Kanskje uten å ville det, har de to historikerne langt på vei skrevet historien til de offentlige sykehusene i Norge siden midten av 1700-tallet. Det har de gjort på en strålende måte. Prosjektet har vært uvanlig vellykket. Det er perspektivrikt, fullt av kunnskap, innsikt og perspektiver. Boka er dessuten tidvis drivende godt skrevet. Så får det heller være at programerklæringen ikke holder løftene sine – eller gjør det, på en annen måte.

Ole Georg Moseng
ole.moseng@usn.no

Ole Georg Moseng er professor i historie ved Universitetet i Sørøst-Norge.